

Nyáry Krisztián

Törzsasztal kommunikációs
szakember,
könyv-
kiadó, író,
irodalom-
történész

Budapesten született 1972-ben. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom – művészettudomány szakos hallgatója volt, 1995-től ugyanitt egyetemi tanársegéd lett. Kutatási területe a 19. század első felének magyar költésztörténete. 1994–1998 között a Szépliteratúrai Ajándék című folyóirat szerkesztője. 1996-tól a budapesti Főpolgármesteri Hivatalban sajtóreferens, 1997-től sajtófőnök. 2000–2001-ben egy piacutató intézet vezetője, majd egy stratégiai kommunikációs cég vezető tanácsadója. 2015. április 1-től a Magvető Kiadó és az Athenaeum Kiadó igazgatója. 2016. július 1-től a Lira Könyv Zrt. kreatív igazgatója. 2012-ben kezdte publikálni a Facebookon magyar írók és költők szerelmi életéről szóló írásait, s ezek nagy népszerűsége tettek szert. A posztok alapján megjelent Így szerettek ők című kötete a 2012. év egyik könyvsikere volt, elnyerte a Magyar Könyvtárosok Egyesülete által adományozott Fitz József-könyvdíjat. További kötetei: Így szerettek ők 2., Corvina, Budapest, 2013; Igazi hősök – 33 magyar, Corvina, Budapest, 2014; Merész magyarok – 30 emberi történet, Corvina, Budapest, 2015; Festői szerelmek, Budapest, Corvina, 2016; Játékok és szerelmek, Corvina, Budapest, 2017 (Kováts Krisztával); Eminent Hungarians, Corvina, Budapest, 2017.

*Nyáry Krisztián és az őt kérdező Kőrössi P. József
a szeptemberi Törzsasztal-esten az Illyés Gyula
könyvesboltban*

Fotó: BALOGH ANDREA

NYÁRY KRISZTIÁN

Nem a szobrokra vagyunk kíváncsiak

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (■): Örülök, hogy ilyen szép számban eljöttek a mai Törzsasztalra. Itt ül ebben a székből Nyáry Krisztián. Rengeteg elfoglaltságból szakítottuk ki erre az alkalomra. 1972-ben született Budapesten. Pécsen végzett, ott volt tanársegéd. Kutatási területe a 19. század első felének magyar költészettörténete. Nem lettél volna ilyen népszerű, ha azt folytatod irodalomtörténészként. Igaz, amúgy mitől lenne népszerű egy irodalomtörténész? Van még egy hasonló, ő is vendége volt a Törzsasztalnak, Szilágyi Zsófia. Ti ketten ma tényleg, kicsit vulgárisan fogalmazva, taroltok a népszerűségben. Elég csak annyit mondanom: Nyáry Krisztiánt a Facebookon 35 ezren követik. Említettem, Pécsen voltál tanársegéd. Abbahagytad ezt a kutatást, a 19. század költészettörténetét, vagy csak úgy elmaradt?

NYÁRY KRISZTIÁN (▼): Már a kilencvenes évek közepén is, amikor tanársegéd voltam, igaz volt, hogy költséges hobbi egyetemen tanítani. Magyarországon, ahogy mindenütt Kelet-Európában, akkor kezdett szükség lenni kommunikációs szakemberekre. Igaz, nem tanították előtte, de már igény volt rá, hogy a fogyasztókkal, az olvasókkal, a vásárlókkal, kinek miye van, professzionális módon kapcsolatot tartsanak cégek, hivatalok, társaságok, színházak. Toborozták az embereket, akiknek ezekkel kell foglalkozni, és senki nem értett hozzá. Nekem az egyetemen volt egy egyébként erdélyi filozófia szakos kollégám, aki elkerült Budapestre, a városházára sajtófőnöknek. Hívott, menjek oda dolgozni. Mondtam, nem értek hozzá. Mondta, ő se. És akkor kalandvagyból váltottam, bár egy ideig próbáltam párhuzamosan csinálni, tanítottam Pécsen

is, meg dolgoztam Budapesten. De a kettő együtt már nem ment. Volt egy időszak, amit úgy hívtak, hogy az intercity-tanárok kora, vonaton bejárták a jó tanárok az összes egyetemet. De egy idő után rájöttek az egyetemek, hogy ez nekik nem jó, oda kell őket kötni. Engem már nem lehetett odakötni, Budapesten dolgoztam, a családom is ott élt. De hobbiként megmaradt az irodalomtörténet, ilyesmit olvastam akkor, amikor volt egy kis szabadidőm.

■ Azt olvastam egy interjúban, te nem tekinted magad irodalomtörténésznek.

▼ Nem, mert az egy szakma, az embernek kell hozzá legyen egy akadémiai, egyetemi karrierje, kutatási területe, tanítványai, publikációs listája. Szilágyi Zsófiának megvan ennek minden kelléke, elképesztően fontos dolgokat tesz le az asztalra. Én voltam valaha irodalomtörténész, ma legfeljebb irodalmár; irodalommal foglalkozó ember. Amit publikálok, az alapvetően egy szórakoztató ismeretterjesztő műfaj. A tudomány egy szűk szegmensen halad, és megvan a saját szabályszerűségei. Ez nem az. Ráadásul olyan embereknek akartam elmesélni egyébként engem is érdeklő történeteket, akiknek nem ez a szakmájuk, tehát nem irodalommal foglalkoznak.

■ Az irodalomtörténész sem csak a szakmának dolgozik.

▼ Magyarországon többnyire igen. És ez nem feltétlenül jó.

■ *Az egyetemi tanár a szakmához tartozik? Vagy a gimnáziumi tanár?*

▼ A gimnáziumi tanár kicsit más. De akit irodalomtörténésznek neveznek, aki felkent irodalmár, ő a szakmának beszél, szakmai metanyelvek vannak, amit a nem beavatottak nem is értenek. Ez magyar és német sajátosság. Mi valószínűleg onnan vettük egyébként. Mert a francia, az angol-szász területen elvárják egy komoly tudóstól, hogy tudjon beszélni azoknak is, akiknek nem ez a szakterületük, csak érdeklődnek. Nálunk nincs ilyen elvárás. Ezt a szegmenst, ami a szigorú tudományosságot a szórakoztató műfajoktól elválasztja, az angol így nevezi: *middlebrow*, köztes műfaj. Népszerű életrajzok tartoznak ide és hasonlók. Én igazából az ismerőseimet, barátaimat akartam szórakoztatni.

■ *Mégis úgy látom, van ennek a műfajnak, amit te szórakoztató ismeretterjesztésnek nevezel, irodalomtörténeti háttere. A munka folyamatában vannak olyan fázisok, amelyekben irodalomtörténeti eszközökkel kell élned: kutatás, könyvtározás, rengeteg olvasás.*

▼ Persze, ez sokban hasonlít hozzá, csak nincs egy tudományos hipotézis, nem akarok bebizonyítani semmit. El akarok mesélni történeteket. Ráadásul mint volt irodalomtörténész azt is gondolom, elsősorban az irodalomtudomány dolga, hogy a művekről beszéljen, a művekre felhívja a figyelmet, azokkal kapcsolatban mondjon el valami újat. Én emberekről mesélek, emberi sorsokról, akik történetesen lehetnek éppen írók is. Tehát kicsit mással foglalkozom, jól lehet Magyarországon az irodalomtörténet életrajzközpontú. Különben erről viták voltak már akkor is, amikor egyetemista voltam: kell-e tudnunk, az író ki volt, mi az ő életrajzi háttere, vagy sem.

■ *Két tábor van. Az egyik azt mondja, hogy igen, a másik azt, hogy nem. Szilágyi Zsófi Kosztolányi- és Móricz-monográfiát írt, és mind a két esetben erősen benne van az ő leírásában a két írónak az élete, anélkül nem is érthetnék meg. Én is így gondolom egyébként.*

▼ A legfontosabb persze az irodalmi mű, de... Vegyünk egy verset, az a legegyszerűbb, annak sokféle tulajdonsága van.

Van egy nyelv, amelyen született, egy kulturális regiszter, amiben megérthető, ugyanakkor van ritmusa, rímképlete, de van még egy fontos tulajdonsága: egy név, ami oda van írva fölé. A szerző. Erről el is feledkezhetünk. Egy jó vers akkor is jó, ha semmit se tudunk a szerzőről. Ha egy norvég embernek tökéletes norvég műfordításban odaadjuk Radnóti Miklósnak a *Levél a hitveshez* című versét, tudja értelmezni. Olvas egy szép szerelmes verset, megnyílnak az értelmezésnek különböző csatornái, ad neki valamit. De ha még azt is tudja, hogy aki azt írta, milyen élethelyzetben írta, a halál torkában, ki volt Radnóti Miklós, miért volt akkor ott, akkor sokkal többet megtud erről a szövegről, sokkal többet ad neki. És minél inkább megyünk vissza az időben, annál fontosabb. Ha elolvassuk Tandori Dezső egy versét, nem kell tudnunk, ki az a Tandori. Nem kell feltétlenül tudni. De Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című versét ember legyen a talpán, aki tudja értelmezni anélkül, hogy tudja, ki volt Vörösmarty, mikor élt, miért ezt írta.

■ *Nem akarom, hogy itt leragadjunk, de azért megjegyezném, hogy nem egy-egy műre gondoltam, hanem az életműre. Móricz életműve az ő életrajzának alapos ismerete nélkül nem biztos, hogy a helyén értékelhető.*

▼ Jó, de ez csapdát is jelent. Szoktam tartani Rendhagyó irodalomórát, és ott azzal szeretem megtréfálni a gyerekeket, hogy levágjuk a neveket a versek fölé, és sokkal bátrabban kiválasztják, hogy melyik a rossz

vers. Nagy embernek, nagy költőnek is lehet rossz verse. És fordítva is igaz. Azt is szoktuk csinálni, hogy más költő nevét tesztem oda, teljesen másként értelmezik ugyanazt a verset, ha az van fölé írva, hogy Karinthy Frigyes, vagy ha az, hogy Ady Endre.

■ *Térjünk rá a könyveidre. Mint említettem, az Így szerettek ők darabjai a Facebookon jelentek meg először. Barátaidnak akartál kellemes perceket szerezni, de néhány hónap alatt több ezer olvasód lett. Én egy barátnémtól hallottam először róla, akkor még nem is voltam nagy Facebook-szörföző, egy kiadói kolléganőm rajongva beszélt ezekről. Neki egészen jó irodalmi műveltsége van, de számos esetben lepődött meg, amikor téged olvasott, mert új ismereteket szerzett, olyasmikről olvasott, amikről nemigen tudott.*

▼ *Láttam én is az olvasók visszajelzéseiből, hogy meglepte őket, miközben én nem alaputatásokat végeztem. Ezek tudhatók ama szűk kör számára, amely azzal foglalkozott. Nyilvánvaló, hogy egy Szabó Lőrinc-kutató, mondjuk, Kabdebó Lóránt ezerszer többet tud Szabó Lőrinc magánéletéről, mint én, de én többet tudok, mint egy Szabó Lőrincet kedvelő vagy szerető átlagosan művelt olvasó. Ami nem illik bele a tankönyvi sémákba, arról nem feltétlenül szoktak tudni. Ha az ember elolvas egy monográfiát, akkor ott van, vagy egy lábjegyzetben, netán egy folyóirat elfeledett cikkében. Én ezeket mesélem el.*

Kétfajta visszajelzést kaptam. A szakmán kívüliek általában azt írták: „Ezt miért nem tanultuk az iskolában?” A szakmán belüliek közül sokan viszont azt mondták: „Hát ezt mindenki tudja.” *A mindenki tudja* az a picike közösség, a magyar irodalomtudomány közössége, amelyhez én is tartoztam. Ötszáz ember, tágan értelmezve. Ott nem titok egyik ilyen történet sem. Akinek ez a kutatási területe, az a konferencia szünetében, kávézás során elmeséli. Én is onnan tudtam egy csomó történetet. És aztán az ember utánanézés, ellenőrzi az adatokat, innen vannak ezek a sztorik. Nem csináltam mást, mint kinyitottam néhány ablakot megajtot, és akkor más is belelát.

■ *Az Így szerettek ők első kötetének fülszövegében olvasható: „Sajnálom, hogy nem most tanítok magyar irodalmat. Nyáry*

Krisztián szövegeivel nagy sikert aratnék a diákok körében. Netán még az irodalmat is megszerettetném velük. Így maradnak a barátok, akiknek szorgalmasan küldöm a Facebookon megjelent írásokat, bizonyítva velük azt is, hogy ez a közösségi oldal nem csak butaságok terjesztésére való. Thank you, Mr. Zuckerberg! Köszönöm, Krisztián!” Szegvári Katalin írja. Lényeges, amire ő rátapint, és ezt kérdelem is tőled, mert vannak itt, úgy tudom, tanárok, akik nem tudom, milyen tantárgyat tanítanak, de mindegy is, mert a lényeg az, hogy ezekkel az írásokkal, ezzel a módszerrel megváltoztatható az irodalomtanítás. A lényeg az, hogy egyrészt izgalmassá, érdekessé lehet tenni az órát ezzel a módszerrel, másrészt tudom, hallom, hogy egyszerű emberek, akik mondjuk nem olvastak Szabó Lőrinc-verset, ennek alapján mennek és keresik a műveket, a könyveket, a te írásaid alapján lesznek olvasói a magyar irodalomnak.

▼ *Nekem is vannak ilyen tapasztalataim, visszajelzések, amiknek nagyon örülök, büszke is vagyok rájuk, de ez nem volt a célom. Az elsődleges célom a szórakoztatás volt. S aztán kiderült, hogy ennek lett egyfajta olvasásnépszerűsítő funkciója. Az első visszajelzés Székelyudvarhelyről érkezett. Szabó Károly könyvtáros írta, hogy ő érzi ezeknek a Facebook-posztoknak a hatását, mert írok, mondjuk, Tersánszky Józsi Jenőről, és másnap keresik a könyvet. Alapvetően kultikus életrajzokat tanulunk, vagy pedig semmilyen, ilyen telefonkönyvszerűt. Született, meghalt és néhány évszám. Miköz-*

ben ezek érdekes emberi sorsok. Azt, hogy egy ilyen szerelmi történetet tananyagként tanítsanak, nem tanácsolom. De fölkelteni az érdeklődést vele, úgy tűnik, működik. Ennek egyszerű oka van. Ahhoz, hogy valami iránt fölkeltsük az érdeklődést, az adott közösség érdeklődését le kell tudni tapogatni. Ez nem nagy találmány, hogy az iskolában ülő, általában középiskolás fiatalok érdeklődésének központjában mi van. Hát a szerelem. Ezzel valóban érdekessé lehet tenni. Ma nehéz dolguk van az irodalomtanároknak, Magyarországon különösen, mert központilag szabályozott a tanterv. Megvan az, hogy hol kell tartani márciusban, áprilisban, emiatt kevés idő marad az érdekességekre. Ráadásul az irodalmi kánon olyan, hogy bekerülni be lehet, kiesni nem nagyon, tehát dagad-dagad. Tanár legyen a talpán, aki megtalálja ezeket a kicsi érdekességeket, ami berántja a diákot. Úgy tűnik, ez működik így is, és nemcsak diákoknál, hanem felnőtteknél is. És kiderül, nem annyira a szobrokra vagyunk kíváncsiak. Amikor ezeken a rendhagyó irodalomórákon megkérdem a gyerekeket, mi jut eszükbe Petőfi Sándorról, akkor mindig nagyon elszomorodom, mert általában a saját városuk főterén álló szobor szokott eszükbe jutni, egyik kezével a kardján, másikkal az égre mutat, és valami távoli, nehezen megközelíthető, unalmas figurát képzelnek el. És amikor beszélgetés közben kiderül, hogy ő egy izgalmas fiatalember volt, elképesztően humoros, ugyanolyan problémákkal küszködött, mint bármilyen fiatalember, akkor érdekessé válik. Az irodalom intézményrendszere, a tankönyvkiadás, az oktatás, a mindenféle kulturális intézményrendszer falakat húz az olvasók és a szerzők közé, mert szenteket gyártottunk az elmúlt kétszáz évben.

■ *Na, akkor megint ott tartunk, mint az elején, hogy az életműhöz vagy az életmű megértéséhez az író személyisége, élet-története is fontosak. Könnyebb izgalmasabbá tenni az életművet, ha a személyiséget megismerik. Már említetted Tersánszkyt. Két könyvedben is van egy-egy történet róla. Az egyik a Merész magyarok – majd erről is beszélünk – című könyved, az első történet pedig az Így szerettek ők-ben olvasható. Általában jellemző ezekre a történetekre, hogy vagy nagyon drámaiak, tragikusak, vagy valami elementáris szépség van ezekben a kapcsolatokban. Tersánszky és a felesége történetében mindkettő ott van.*

▼ Nagyon-nagyon szeretem Tersánszkyt, és azt is szeretném, ha még többen szeretnék. Azért írtam róla két szempontból is, mert a magánélete, szerelmi élete is érdekes és nem tanulság nélküli. Egyébként az ő morális döntései, az írószerephez való viszonya is példaértékű. Minden politikai rendszerben – és hosszú ideig élt, úgyhogy hét vagy nyolc külön politikai rendszer jutott neki – a lehető legmorálisabb választ adta anélkül, hogy megbüntette volna saját magát. Mert az is egy válasz, mint Hamvas Béla tette, kivonulni a társadalomból, Százhalombattán raktárat őrizni. Tersánszky olyan volt, mint a saját figurái. Ő tényleg egy vagabond, csavargó figura, de nem alkudott meg semmilyen politikai rendszerrel. Erről elmondom a kedvencemet. Amikor Rákosi Mátyás hatvanéves volt, minden jó írónak kellett írni egy ünneplő művet egy album számára. Különböző módon lehetett ezt kikerülni, Réz Pál például azt mondta, ő lesz a kötet segéd-szerkesztője, s akkor nem kell bele írni.

■ *Mert a kettő összeférhetetlen.*

▼ Aztán van az a lehetőség, amit Illyés Gyula választott, hogy elküldött egy verset, aminek az égvilágon semmi köze nem volt Rákosihoz. Azt mondta, ez jutott róla eszébe. Ez is egy lehetőség. De kimaradni nagyon nem lehetett belőle, mert azért büntetés járt volna. Tersánszky írt egy novellát a *Nadrágtartógyáros* címmel, ami egy kopasz emberről szól, hasonlít egyébként Rákosira, és tet-

szeleg a tükör előtt a nadrágtartóival, egy ilyen paprikajancsi figura. És ezzel nem tudtak mit csinálni. Büntetésül nem is jelenhetett meg felnőtt újságban. De valami miatt azt gondolták, gyerekirodalmat még csinálhat. És akkor írja meg a *Misi mókus kalandjait*. Csodával határos módon átmegy a cenzúrán, senki nem veszi észre, hogy ez egy antikommunista kulcsregény. Ugye, gondoljunk bele, ott van Misi mókus, aki nem akar olyan lenni, mint a többiek. Neki fekete farka van, a többinek vörös. És akkor elmegy megkeresni az örökké termő fát, ami egy kommunista utópia, és kiderül, hogy ott egyáltalán nem jó lenni, mert mindenki retteg attól, hogy megeszi a krokodil. Egy szabadsághős. Ezt nem vették észre, úgyhogy elképesztő példány-számban fogyott, mire észrevették. És egy csomó ilyet csinált. Elképesztően szórakoztató. Érdeemes olvasni. És egyébként példaszerű.

■ *Maradjunk Tersánszknál, aki nagy nőcsábász volt. Vártam, amikor olvastam, vajon benne van-e az a történet, amit nagyon szerettek, és szerettek elmesélni. Egy hosszú éjszaka után hazamegy, lopakodik be a hálószobába, a felesége fölébred, és azt mondja: Józsi, rajtad nincs gatya. „Istenem, kiraboltak!” – válaszolja az író. Szóval ilyen is volt Tersánszky. Szerinted mennyire tekinthető a te könyved bulvárirodalomnak?*

▼ Azért nehéz ez, mert nincs köztes regiszter Magyarországon. Nehéz neki nevet adni. Az angolban ez infotainment, szórakoztató ismeretterjesztés. Ebben a szegmensben, az irodalomtudomány szélén ez nem létezik. Ezért jobb híján bulvárnak is szokták nevezni. De hát azért ez nem Győzike-típusú bulvár. Annyiban szórakoztató igényeket elégít ki valóban, hogy másoknak a magánéletéről mesélek történeteket. De azért is lett ez ilyen népszerű, mert van egy olvasóréteg, amelyiket érdeklí; mindenkit érdekel másnak a magánélete, de nem a Győzike magánélete, hanem azoknak az embereknek az életére vagyunk kíváncsiak, akikre fölnézhetünk, akiket tisztelünk, jobban meg akarjuk ismerni őket. És ezt az igényt, az értelmiség bulvárigényét bizonyos módon kielégíti. Abban különbözik a Magyarországon megszokott bulvártól, hogy törekszem arra, hogy minél inkább igaz történeteket meséljek el. Ebben persze az a nehézség, hogy naplók, levelek, visszaemlékezések alapján dolgozok. Az, hogy mi volt az objektív igazság, sose fogjuk megtudni.

Hallottam már olyat, hogy valaki egy szerelmes levélben nem mond igazat, de olyat is, hogy valaki a naplójában becsapja önmagát. Mindenesetre törekszem rá, hogy a megismerhető igazságot mondjam el.

■ *Előfordult már, hogy kiegészítéssel, kibővítéssel vagy terelgetéssel egy-egy legendát, történetet valamilyen más irányba?*

▼ Nem, de mert röviden mesélem el a történeteket, óhatatlanul azokat a szálakat mondom el, amik nekem fontosak. Még egy nagymonográfia sem mondja el az embernek az életét a maga teljességében, de minél rövidebb, minél tömörebb, annál inkább arra kényszerül a szerző, hogy azt mesélje el belőle, ami érdekes. Tehát ezek az én narratíváim. Más mást találna fontosnak egy-egy ilyen életből, de hogy hozzátegyek valamit, vagy átírom, azt azért próbálom elkerülni.

Mindig jobbak azok a megírható történetek, amelyeknek sok forrásuk van. Mondjuk József Attila, Kozmutza Flóra és Illyés Gyula szerelmi háromszögét azért jó elmesélni, mert mind a hárman megírták, és mind a hárman máshogy. És akkor az ember megpróbálja kitapogatni azt, ahogy a leginkább valószínű.

■ *Amikor megjelent az első kötet, az Így szerettek ők, a Magyar Narancsban volt egy kettős interjú, Margócsy és te nyilatkoztatok, vagy kérdeztek titeket párhuzamosan. És hát Margócsy, aki irodalomkritikus, meglehetősen kemé-*

nyen fogalmazott. Azt kérte számon, amire te nem törekedtél. Amiről itt is beszélgettünk, hogy te nem akarsz irodalomtörténész lenni, nem irodalomtörténész vagy, hanem egy szórakoztató ismeretterjesztő irodalmat hoztál létre. Ő pedig éppen a tudományosságot kérte számon.

▼ Ebben a beszélgetésben kilencven százalékban egyetértettünk. De hát az érdekes nyilván az volt, amiben nem, és ez került be abba az anyagba. Ha van irodalomtörténész, aki számomra fontos, akkor az ő. Az én kedvenc korszakomról, a 19. századról olyan alaposan nagyon kevesen tudnak írni, mint ő. Kétségtelen, hogy ő a tudományosság szempontjait kérte rajtam számon. Egyébként azt is állította, hogy nem fogunk tudni soha érzelmeket rekonstruálni. Ez a tudomány szempontjából igaz. Ő azt a példát hozta, amiről én egyébként nem írtam, azért is jó példa, mert nem jó munkadarab vagy példa lenne. Az, hogy Petőfi a *Cipruslombok* Etelkéje iránt mit érzett, sose fogjuk megtudni. A környezetük úgy tartotta számon, hogy ez szerelem. Petőfi szerelmének hívta ezt a kislányt, szerelmes verseket írt hozzá. De hogy egyébként mit érzett, azt a tudomány sose fogja megtudni. Ez igaz. De én azok alapján az információk alapján, amiket felsoroltam, írhatom azt, hogy ez egy szerelem – erről éppen nem írtam –, mert a valószínűség ezt mutatja. De a tudomány valóban nem fog érzelmeket rekonstruálni, nem is dolga neki.

■ *Miután megjelent az első kötet, és elkezdted az Így szerettek ők második kötetének a darabjait írni, szerepet játszott-e az elsőnek a sikere, már volt benned tudatos törekvés arra, hogy ezt a műfajt kikerekítsd?*

▼ Volt még annyi történetem; persze nyilvánvaló, hogy ha ez nem lett volna sikeres, akkor nem lett volna kiadó, aki kiadja. De úgy éreztem, meg a kiadó is, hogy ha még van mit elmesélnem, akkor legyen. Egy harmadik kötetnyi is lett volna, de azt már nem akartam, mert meguntam volna saját magamat, hogy megint írok szerelmével foglalkozom. Nem akartam a saját ötletem rabszolgájává válni.

■ *A második kötet megjelenésekor volt egy botránygyanús történet, hogy így mondjam, amiből tényleg egy igazi nagy botrány is lehetett volna. Nem lett igazi nagy botrány, de kis botrány lett.*

És akkor most kérdezlek téged: Kölcsey valóban szerelmes volt Szemere Pálba?

▼ Igen, de hogy ez milyen szerelem volt, azt nem tudjuk, és erről nem is írtam. Annak, aki Kölcseyvel foglalkozott mint irodalomtörténész, nem volt titok, hogy Kölcsey Ferenc 1810 és 1814 között szerelmes volt Szemere Pál nevű barátjába. Neki szerelmes leveleket írt, őt szerelmemnek szólította, szerelmes verseket küldött neki. Erről van egy okos vita meg egy buta vita. Az okos vita, amiben szívesen részt veszek, arról szól, hogy ebben az időszakban, a szentimentalizmus korszakában egy ilyenfajta szerelemérzéshez feltétlenül kapcsolódhat-e bármilyen erotikus tartalom. Erről lehet vitatkozni. Nekem az az állításom, hogy ez nem egy szokványos, a korban megszokott, áradó érzélem. Férfiak között is előfordult, összevissza ölelgették-csókolgatták egymást, amit ma idegennek éreznénk, de ez akkor szokás volt. Kölcsey még ehhez képest is egyedi érzélemet táplált Szemere iránt, egyébként is foglalkoztatta több írásában is a férfiak közötti antik görög szerelem. De az, hogy neki ezt megelőzően vagy ezt követően volt-e szerelme, akár férfi, akár nő, volt-e megélt szerelmi kapcsolata, ezt nem tudjuk. Nagy valószínűséggel soha az életben nem volt.

■ *Elfojtott azért lehetett.*

▼ A legvalószínűbb az, hogy ez a fél-szeg, visszafogott, depresszióra hajlamos, fél szemére vak, csúnyácska fiatalember, amikor Debrecenből elke-

rül Pestre, amelynek már van kulturális, irodalmi élete, amelynek a központi figurája Szemere Pál, aki pont az ő ellentéte: a társaság középpontja, a nők imádják, sármos, jóképű, humoros, a hatása alá kerül, és elkezd érte rajongani. És egy idő után, amikor ő is beépül ebbe az irodalmi közéletbe, megtalálja a helyét, akkor el is múlik ez az érzés. Ezt a történetet írtam én meg. És az egy értelmes vita, hogy minek tekintjük ezt a szerelmet. Mert ez szerelem, nagyon máshogy nem lehet nevezni, legalábbis Kölcsey részéről. Hogy Szemere ebből mit vett észre, azt nem tudjuk. Nagy nőcsábász volt, úgyhogy valószínűleg semmit.

A buta vita pedig az, hogy lehet-e egyáltalán ilyet írni a *Himnusz* című vers írójáról. Kölcseynek egyébként a legnagyobb tragédiája ma az, hogy nem látszik ki az életműve a *Himnusz* mögül. Nekünk nagyon nagy szerencsénk, hogy ilyen remek himnuszunk van. Viszont az, hogy mindenki ismeri, és ilyen erősen a nemzeti kultúránk része, nem hagyja, hogy észrevegyük mögötte Kölcseyt. Miközben egy hallhatatlanul jelentős szerző, elképesztően jó versei meg esszéi vannak, mély gondolkodású, a saját koránál sokkal modernebb dolgokat leíró költő. De ha megkérdezzük egy átlagosan művelt, irodalomból érettségizett embert, hogy mit írt Kölcsey, akkor a *Himnusz* mellett esetleg a *Husztot* említi, és kész. Ezért nehéz megközelíteni az életművet, agyonnyomja a tény, hogy ő írta a himnuszunkat. Egyébként hogy ilyen a himnuszunk, ahhoz már van köze Kölcsey személyiségének. És akkor vissza is kanyarodunk az első témához, hogy az életmű és az életrajz hogyan függ össze. Őt mai meghatározással mániás depressziós alkatú embernek neveznénk, amit úgy kell elképzelni, hogy volt másfél év az életében, amikor a birtokát sem hagyta el. Ebből fél évig a küszöböt sem lépte át. Ekkor írta a *Himnuszt*. És annak, hogy kibe volt szerelmes, nincs köze ahhoz, hogy milyen a himnuszunk, meg hogy számára a hazafogalom hogyan alakult, de annak igen, hogy foglalkoztatta ezeknek a mély, elementáris érzelmeknek, amit egy ember érezhet, az egymáshoz való viszonya. Több levelében meg esszéjében előfordul fiatalkorában, hogy a szerelem és a barátság valójában ugyanaz, ezen filozofálgat. Aztán egyszer csak megjelenik egy másik szál, és azt mondja, nem is csak ez a kettő hasonlít, hanem a hazaszeretet is. És egy idő után ugyanazt írja a hazaszeretetről, mint amit korábban a szerelemről meg a barátságról írt.

Ennek már van köze az ő hazafias meg filozófiai költészetéhez.

■ *De az, amit most mondasz, egy kicsit visszavetítése a dolgoknak, hiszen nem ő döntötte el, hogy ez a vers lesz a magyar himnusz.*

▼ Sőt. Életében kétszer írta le, hogy mit tart a legfontosabb műveinek. Egyszer hat, máskor tizenkét verset sorol fel, nincsen köztük a *Himnusz*. Formakísérletnek szánta. És ráadásul ettől jó. Mert ha neki egy nagy nemzeti himnuszt kellett volna írnia, másmit írt. Egy tévedésen alapul egyébként az egész, mert ő szerette volna újra felfedezni Balassi Bálintot. Balassi akkor újdonság volt. Egyszer már elfelejtették, és elkezdték újra elővenni. Ő a *Jaj, régi szép magyar nép* kezdetű versről úgy gondolta, Balassi-vers, és ennek a mintájára akarta megírni a saját *Himnuszt*, ami ugyanígy a nemzetpusztulásnak a himnusza. Még a két szép *tép, nép* rímpár is onnan van. Sose tudta meg: ezt nem Balassi írta, hanem Rimay János. És megírta ezt a versét. Egyszer egy levelében, ha jól emlékszem, Bajzának azt írja, tervezik, indítanak egy minőségi folyóiratot, és oda fogja majd küldeni a jó verseket, ami meg kevésbé jó, azt elküldi Kisfaludynak az *Auróra*ba. Aztán a *Himnuszt* elküldi az *Auróra*ba. Megjelenik, semmi visszhangja nincsen, és aztán a reformkor második felében, már a halála után, részben azért, mert Kölcsey-vers, és elindul egy kultusza a halála után, elkezdik előadni, szavalni, de nem első helyen. Aztán megzenésíti Egressy Béni a *Szózatot*, sikeres

lesz a pályázat, hát írjunk ki még egyet. És akkor veszük elő a *Himnusz*t, de nem lesz olyan sikeres, mint a *Szózat*. 1848. március 15-én a Nemzeti Színházban, mikor előadják a *Bánk bánt*, és kiderül, hogy a közönség egyáltalán nem erre kíváncsi, elkezdenek hazafias énekeket énekelni vagy előadni a színészek. Az első tízben ott sincs benne a *Himnusz*, nem jut eszükbe. Mondjuk, nem is túl lelkesítő. De akkor még nem jöttek rá, hogy ez micsoda. Később, nagyon-nagyon lassan. Azért egyedi és zseniális a mi himnuszunknak a története, mert lényegében a 20. század közepéig immanensen fejlődik, válik nemzeti himnusszá úgy, hogy ezt nem egy fejedelem rendeli meg, mint ahogy ez szokott lenni, nem himnusznak íratják, hanem azzá válik. Már a 19. század nyolcvanas éveiben benne van abban a háromban, ami a legfontosabb, de igazából a húszas években válik az első helyen játszott himnusszá. 1918-ig a himnusz a *Gott erhalte*.

■ *Nem tudom, észrevették-e, hogy egy irodalomtörténész beszélt itt most. Mindenesetre a kiadó – nem tudom, neked ebben mennyi szereped vagy részed volt – az Így szerettek ők második kötetét ezzel a Kölcsey–Szemere „szerelmi történettel” provokálta. Nem tudom, ez kiadói döntés volt-e, mert a népszerűség...*

▼ Közös döntés volt.

■ *Akiről szó van, mégiscsak a magyar Himnusz alkotója. A magyar társadalmat képzeljük magunk elé, hogy hát egy homo-szexuális férfi...*

▼ Ezt a szót se írtam le.

■ *Igaz, de lényegében mégiscsak ez volt. Mondom, képzeljék el a magyar társadalmat.*

▼ Én nagyon szeretem Kölcseyt. Valószínűleg mindazon költők közül, akikről írtam, a leginkább hozzá értek. És ott volt az a történet, amit én pontosan tudtam, mégis hosszan gondolkodtam rajta, hogy én ezt megírhatom-e, pont ezért, hogy most ebből lesz-e valami botrány vagy sem. És tudtam, egy picit meg fogom bánni, ha megírom, de azt is tudtam, nagyon megbánnám, ha nem írnám meg. Így aztán megírtam.

■ *Mennyire boldogok vagy boldogtalanok a te hőseid? Néhányat felsorolnék, mert nem lehet mindenkiről beszélni. S nem csak az írók. A festők közül a Festői szerelmek című könyvedből Munkácsy, Mednyánszky László, Kurdi Bálint, Czóbel Béla, és akinek egyenesen letepert a története, Batthyány Gyula. Róla szeretném, hogy külön beszéljünk, de most erre a kérdésre válaszolj.*

▼ Erre a legegyszerűbb válasz azt mondani: persze, hogy nem boldogok, nincs olyan, hogy boldog ember. Az életünkben vannak pontok, amikor boldogok vagyunk, meg van, amikor boldogtalanok. Mindenkinek ilyen az élete, csak kinek melyikből jut több.

■ *Nyilván a kérdésem arra vonatkozott, hogy ezekben a történetekben mennyire boldogok vagy boldogtalanok.*

▼ Van egy olyan szegmens a magánéletben is, hogy amiben különbözik egy magyar 19–20. századi írónak az élete egy svájci vagy kanadai társától, az a magyar történelem. Bőven kínál olyan lehetőséget a 20. századi magyar történelem, hogy azért olyan nagyon boldogok ne lehessünk. Ezért könnyebb hőssé is válni. Nem lehet úgy elmondani egy magánéleti történetet, hogy pusztán egy szerelmi történet legyen, mindig keresztbehúzza valamilyen történelmi kataklizma, és ez az egész magánéletet átalakítja. Egy svájci költőnek vagy írónak olyan problémája nem volt, hogy fegyverrel kellett várnia a nyilasokat vagy a nácikat, hogy ne vigyék el a feleségét, mint ahogy Tersánszky

tette. Ez azért átírja a teljes életműveket meg életrajzokat is. És van, akinek sok boldog pillanat jut, másnak meg kevesebb.

■ *Ott van például Szabó Lőrinc és Korzáti Erzsébet története, ami szintén tragédiába torkollt. Valamennyire ismerve Szabó Lőrinc személyiségét, azt gondolom, ebben a kapcsolatban az ő önzése egyféle boldogság is volt, de Erzsébet ebből semmit nem élvezhetett.*

▼ Én erre azt mondanám, anélkül, hogy megint pszichologizálni akarnék, hogy az nem véletlen, hogy egy 25 éven át tartó szerelmi kapcsolat, sőt szerelmi háromszög az 25 évig tart, ehhez három ember kell. És persze benne van Szabó Lőrincnek az önzősége, de benne van a másik két embernek, a két nőnek...

■ *...a feleségnek és a szeretőnek...*

▼ *...a hozzáállása ehhez.*

■ *Két nő ment tönkre végül is ebben a kapcsolatban.*

▼ Mind a ketten megtehették volna, hogy kilépnek belőle. Nem a legdrasztikusabb módon, hanem egyszerűen ott hagyják. De egyik sem bírta. Nem lehet fölmenteni őket sem. Mondom, ez egy tragikus szerelmi háromszög is volt. Hol az egyik, hol a másik asszony akart öngyilkos lenni. Borzalmas ember volt Szabó Lőrinc, egyébként meg egy halatlan zseni. De nem lehet azt mondani, hogy ez egyedül rajta múlt. Egy ilyen embert nyugodtan faképnél lehet hagyni. Ahogy sokan meg is tették.

■ *Ugyancsak olvasható Babits és Török Sophie házasságának története. Ugye, Török Sophie-ról is nagyon könnyen mond le Szabó Lőrinc – Babits javára. Pedig gyakorlatilag már eljegyezték Török Sophie-val egymást, és akkor jön a képbe Babits, Szabó Lőrinc pedig csak úgy, mint ahogy el kell engedni egy, nem tudom, egy kutyust vagy egy tárgyat az utcán, elengedi Török Sophie-t, s az így lesz Babits felesége.*

▼ Erről ő azt mondja, annyira szerette Babitsot, mesterének tekintette, imádta, az életét adta volna érte, és egy olyan

mondatra, hogy neked milyen szép menyasszonyod van, azt kérdezte: akarod? Hát igen. Akkor átadta.

■ *Szabó Lőrinc a naplójában azt írja, hogy éppen borotválkozik, amikor Babits megjelenik a háta mögött. Látja a tükröből. Egyfajta sóvárgással nézi. Kérdi, hova megy. Akkor együtt laktak. Szabó Lőrinc ott lakott Babitsnál. És akkor mondja, hogy megy találkozni Sophie-val. És akkor megfordul a fejében, hogy itt ez a pasas, a barátom, mondhatnánk azt is, hogy a szerelmem. Egyszerűen lemond érte a menyasszonyáról. És pár nap múlva bejelentették a házasságot a Centralban, Babits és Török Sophie. Idefelé jövet beszélünk erről, mondtam neked, hogy meggyőződésem, Babits és Szabó Lőrinc barátságának megszakadásában – gyakorlatilag évekig nem álltak szóba egymással – Török Sophie bosszúja benne van.*

▼ Ez elég természetes reakció erre. Ebben a történetben mindenki furán viselkedik, ezt lássuk be. Az is, aki átadja a menyasszonyát, az is, aki elkéri, de az a menyasszony is, aki azt mondja, hogy jó. Azt is szokták mondani, valójában Török Sophie egyszerűen csak az irodalmi életbe akar bekerülni.

■ *Beszéljünk a Festői szerelmekről is. Az előbb említettem, engem Batthyány Gyula története küldött egy kicsikét érzelmileg padlóra. Egy homoszexuális festőről van szó, akit imádtak a nők, férfiszépségversenyt nyert, egy lap női szavazóitól 15 ezer szavazatot kap, hogy ő a legszebb magyar férfi. Izgalmas alkat, feleségül veszi Károlyi Zsuzsan-*

nát, aki Károlyi Mihály testvére. És akkor innen folytasd te a történetet.

▼ Ebben bizonyos értelemben csak mellékszál, hogy ő a férfiakat szerette.

■ *És volt egy gyereke Károlyi Zsuzsától.*

▼ Egy nagy zárójel: a magyar társadalom a 20. század elején, de még a 19. század második felében is két társadalmi csoportnak engedte meg, hogy nyíltan azonos neműekkel folytassanak viszonyt: az arisztokratáknak meg a művészeknek. Ő mind a kettő volt, neki ezt végképp elnézték. Mindenki tudta, hogy a férfiakat szereti. Ugyanakkor az is egy elvárás volt, hogy attól még legyen neki felesége, lehetőleg gyereke is, és ilyen esetekben ezt meg is csinálták. És még azt sem lehet mondani, hogy rossz házasságban élt volna. Kölcsonösen tisztelték egymást a feleségével. Az egyik leggazdagabb arisztokrata családról beszélünk. A Károlyi-vagyon óriási volt, a Batthyány-vagyon már olyan nagyon nem, de azért jelentős.

■ *Batthyány Lajos dédunokája, ugye?*

▼ Igen. Ő a korabeli társasági élet első számú festője.

■ *Dilettánsnak is tartották, meg abszolút művészek.*

▼ A dilettáns meg a zseni közt van valóban. Elképesztően jó képei is vannak, meg sok kevésbé jó. De az biztos, hogy aki igazán számítani akart, az megfestette vele a maga portréját. Különleges képek ezek. Most kezdik újrafelfedezni.

■ *Ez a könyvednek köszönhető?*

▼ Nem, nem, inkább fordítva. Kieselbach Tamás és Molnos Péter művészettörténészek tettek sokat ezért, ők szedik össze hagyatékokból a Batthyány-képeket. Neki az a története, hogy az arisztokrata, történelmi nevű művészt, aki ráadásul még homoszexuális is, a második világháború után koholt vádak alapján letartóztatják. Egy barátjának beszél a kocsmában arról, hogy látott katonavonato-

kat menni. Bebörtönzik, mindenét elveszik, ő pedig elképesztő lelki erővel, méltósággal végigcsinálja a legkeményebb börtönt, ahol minden tulajdonságáért, azért, hogy homoszexuális, azért, hogy művész, azért, hogy arisztokrata, elképesztő megaláztatásokban van része.

■ *'56-ban szabadul.*

▼ És nem sokkal később meg is hal.

■ *De van itt még egy fontos dolog. Felajánlják neki, akkor már idős, hogy elhagyhatja az országot, de ő nem akarja elhagyni Magyarországot. Döbbenet.*

▼ És a fia '56-ban hal meg. Vele ér véget Batthyány Lajosnak a családfája. Nagyon tragikus történet. A magánéleti része is érdekes. Az, hogy beleszeret egy olyan férfibá, aki a korszak Gatsby-figurája. Autóversenyző, színházakban lép fel, minden nő szerelmes belé, egy német származású szintén arisztokrata, akiről egyszer csak kiderül, hogy a fehérterror idején az egyik legkegyetlenebb ember volt, elképesztően sok embert gyilkolt meg, aztán el is tűnik a környezetéből.

■ *A másik, akiről még beszéljünk itt a Festői szerelmek kapcsán: Lotz Károly. Akinek nevelt lánya áll modellt. Nem egyszer-kétszer, hanem egy hosszú élet során őt festi meg. Félaktok is vannak. És nagy valószínűséggel nemcsak modellje volt, hanem más viszony is kialakult közöttük. Bár ezt te sem állítod egyértelműen.*

▼ Valószínű, több volt köztük, mint modell és művész viszonya. Nevelt lánya volt. Úgy volt a nevelt lánya, hogy neki egy Jakobey Károly nevű festő volt a legjobb barátja, vele közösen udvaroltak egy Ónody Anna nevű színésznőnek, s Jakobey vette el. De úgy alakult, hogy Anna Lotz Károlynak lett a szeretője. A két barát el is távolodott egymástól. Aztán elvált a házaspár, és Anna hozzáment, de már ötvenvalahány éves korában, és hozott három gyereket a házasságba Jakobeytől. Ráadásul szerencsétlen Jakobey, amikor a felesége és a barátja összeházasodtak, meg is halt rögtön. Valamit akar mondani Lotznak, elindul Lotz műtermébe, de összeesik az ajtóban, ott hal meg. És ott van ez a három gyerek, kamaszok, kettő elkerül különböző nevelőintézetekbe, és ott marad a Kornélia nevű lány, aki gyönyörűen zongorázik. És egy idő után azt látja a környezetük, hogy átveszi egy kicsit az anyja helyét. Vele utazgat, rendkívül sok képen megjelenik. Lotz bizonyos értelemben a dualizmus utolsó időszakának hivatalos udvari festője volt, minden nagy budapesti középületnek a freskóit ő festette, Pozsonytól Marosvásárhelyig nagyon sok helyen képe van. És ha ezeket megnézzük, nagyon sok képen megjelenik Jakobey Lotz Kornélia, aki a nevét is fölvette a nevelőapjának. Néha mitológiai alakként, néha valóban akt, néha magyar parasztlányként, Pallas Athénéként, még Szűz Máriaként is. Húsz éven keresztül a lányát festi, s az – bár rengeteg kérője van – nem is megy férjhez addig, amíg a nevelőapja él. Semmilyen vérségi kapcsolat nincs köztük. És amikor meghal Lotz, utána megy férjhez, és soha nem beszél arról, hogy mi történt. Aztán ő intézi Lotz síremlékét a Fiumei úti temetőben, ez a Lotz család síremléke, oldalt ott van mindenkinek a neve, ám szemben csak a kettejük neve látszik, ő is oda lett eltemetve. Ott egy szobor is, Lotz Károlynak a szobra, mellette pedig egy félakt nő, aki a vállára teszi a kezét, és az bizony Lotz Kornélia. Ezt a szerelmet, különleges kapcsolatot ő is jónak látta megörökíttetni az örökkévalóságnak.

■ *Nem mehetünk el úgy, hogy nem beszélünk a Márffy Ödön – Csinszka kapcsolatáról. Csak néhány dolgot. Tényleg rettentően izgalmas és egyben szép történet. Ha jól emlékszem, Márffy negyvenéves, amikor Csinszkával összeházasodnak. Korábban ismerik egymást, még Ady életéből. Márffyt sokszor betiltják, nem állíthat ki, holott amikor kiállít, külföldön is, az*

összes képét el tudja adni. Kialakul egy furcsa helyzet, attól, hogy be van tiltva, valamelyest elszegényedik, és az Ady örökségéből kénytelenek élni. Csinszka az Ady-jogok örököse, s Márffyt mindig zavarta, hogy Ady felesége, volt felesége az ő felesége, meg tudott a Babits-történetéről is. Beszélj erről egy kicsit.

▼ Amikor Csinszkáról beszélünk, akkor mindenkinek, ugye, Ady jut eszébe először. Miközben sokkal rövidebb ideig tartó házasság volt, mint a Márffyval való tizenöt évig tartó, ami kevésbé volt viharos. Ebből a házasságból is látszik azért, hogy Csinszka egy főállású múzsa volt.

■ *Tessék ezt szépen fogadni. Csodálom ezt a nőt, mert a saját korában azzal a bátorsággal, amivel ő élni tudott és élni akart...*

▼ Egyszerűen inspirálta, hogy művészek miatta alkotnak valamit. Ehhez nem is kellett feltétlenül szerelmi viszony. Móricz és közte nem volt semmi ilyesmi, mégis beleírta őt Móricz az *Erdély-trilógiába*, és erre hallatlanul büszke volt Csinszka. Fontos volt, hogy mindig legyenek körülötte művészek, férfiak, akiket ő valamilyen módon megihlet, miközben hallatlan féltékeny volt Márffyra. Márffynak minden modelljét megpróbálta elmarni. Volt egy híres modell, akit több festő is megfestett, egy szerb zongoraművésznő, azt írta egyik levelében róla, hogy olyan, mint a kismacska, most kell megfojtani, mert aztán kifejlő-

dik. Ezt a tizenöt évet a művészettörténészek is úgy hívják Márffy életében, hogy a Csinszka-korszak. Lényegében csak Csinszkát festette különböző módon, még Csinszka halála után is sokáig. A háború után – ahol egyébként bátran viselkedik Márffy, menti az üldözötteket, Móricz Zsigmonddal, amíg Móricz él, '40-ben aláírják az első tiltakozást közösen a zsidótörvények ellen – újra betiltják, tiltott kategóriába kerül.

■ *Ő az, akinek az életműve egy részét az oroszok elégetik? Azzal fűtenek az orosz katonák.*

▼ Igen. A Csinszka-villában, ugye, az ő villájuk onnan lesz, hogy amikor Gogának...

■ *...Csinszka eladja a csucsai kastélyt.*

▼ Igen, de nyomott áron kell eladni. De legalább van rá egy vevő. És abból a pénzből, miközben infláció van Budapesten, kéri, hogy azonnal kell venni valamit, mert napról napra kevesebbet ér. Móricz Zsigmond felajánlja nekik egyik telkét. Azt veszik meg. Utána az Ady-jogokból meg néhány Márffy-kép árából építik a házat: egy kicsike, de szép villa. Egy pici Erdélyt akar Csinszka létrehozni, regényes fákat ültet, az egészséget a saját képére formálja. Orosz katonák mennek oda be '44 végén, s valóban Márffy-képekkel fűtenek. És aztán vége van a háborúnak. Márffy rövid ideig újra festhet, még főiskolai tanári állást is kap, de mikor kiderül, hogy neki a szocialista realizmushoz nem lesz köze, akkor a margóra szorul. És elvesz egy Csinszkával szöges ellentétben lévő nőt. Egy csendes, nagyon kedves, stabil partnernek számító, művészetekben jártas hölgyet vesz feleségül, akit elnevez Cseszkának.

■ *Csinszkának ugye nem lehetett a „keresztapja”.*

▼ Végig nagyon érdekes helyzet az ő házasságukban, hogy ott van egy nő, Adynak a felesége, akinek még a neve is Adytól van, valójában Csinszka magát nevezte el Csinszkának, vagy kiprovokálta, hogy Ady elnevezze Csinszkának. Később még a névjegyére is azt írta, hogy Márffy Csinszka. És utána nincs más választás, meg kell teremteni a saját Csinszkáját, akkor lesz a Cseszka.

■ *Csinszka halála is furcsa. Nagy vendégjárás volt náluk, és egy ilyen vendég-ség napján – láncdohányos volt, iszogott is – állítólag szakított vele az egyik szerelme. Idős férfiakat szeretett elsősorban. Az is szóbeszéd tárgya, hogy ez a férfi Márffynak a bátyja volt, mások szerint Bárczy, budapesti polgármester.*

▼ Akkor már nem polgármester, volt polgármester.

■ *A lényeg az, hogy egyszer csak ráborul az asztalra, egyesek szerint azonnal meghal, te úgy írod, kórházban hal meg két-három nap múlva.*

▼ Bizonyos értelemben azonnal meghalt, pontosabban agyvérzést kapott, leborult az asztalra, akkor még fölállt, fölment a szobájába, és akkor valószínűleg jött egy második agyvérzés, abból már nem tért magához. Elvitték kórházba, de már nem tért magához.

■ *Most elmondok egy történetet, amit senki nem ismer, vagy nagyon kevesen. Nekem van egy könyvem: Csinszka 1935-ben megjelentette a verseit; nagyon rossz versek.*

▼ Legalább két jó van benne...

■ *Főleg Ady-epigon, mindenesetre érdekes. Én kiadtam ezt a verseskötvet kilencvenvalahányban újra, két kiadást ért meg, tehát nagy siker volt. És megkaptam ajándékba valakitől az 1935-ös első kiadást, Csinszka és versei, azt hiszem, ez a címe. Most nem ez az érdekes, hanem ez a példány dedikálva van Tabéry Gézának, aki neki vőlegénye volt.*

És ebben a könyvben, a hátlapjára kézzel írott levél van Csinszkától, amiben azt írja, hogy ezt a könyvet el akarja neki küldeni. Ott ez a levél, mondom, ezt befűzte valaki, aki ezt nekem ajándékozta. És a levél mögött van egy másik levél. Tehát a Tabérynak dedikált könyvben a Csinszka levele, amiben el akarja küldeni neki ezt a könyvet. És van egy másik levél. Ez Márffy Ödön levele Tabéryhoz, ő küldi el a könyvet a Csinszka-levél kíséretében, és azt írja, ő otthon találta meg a könyvespolcon ezt a könyvet. Olyan döbbenetes gesztus ez Márffy részéről, aki akkor már özvegye Csinszkanak. Elküldi az első szerelmének a könyvet, amit a szerelme nem tudott elküldeni. Na, ez a könyv az én tulajdonom.

▼ Ez szép történet.

■ *Van még neked az Igazi hősök című könyved, ami szintén rettenetesen izgalmas. Jó lenne, ha két személyről beszélnél, az egyik Halassy Olivér, akiről elmondhatjuk, hogy ő az első paralimpikon, hiszen a '32-es olimpián nyertes vízilabdacsapatban fél lábbal úszva...*

▼ Egyébként úszóként is. Nemcsak vízilabdásként.

■ *Ő miért igazi hős? Aztán Papp Lászlóról. És még lesz egy utolsó kérdésem.*

▼ Halassy Olivér azért, mert annak a példája, hogy kilátástalan helyzetből hogy lehet felállni és megcsinálni valamit. Ő egy újpesti munkáscsaládból származó fiatalember volt, akinek – ugyanúgy, mint Teller Edének – elvitte a lábát a villamos. Ez akkor is azt jelentette, hogy vége a sportolói karriernek. Focizott egyébként, és akkor elkezdett úszni. És az olyan jól ment neki – akkor egy ismert versenyszám volt, a szabad vízi úszás, a Dunán úsztak –, hogy ezeket a versenyeket fél lábbal megnyerte. És volt egy elképesztő sportmedzser, bizonyos értelemben máig neki köszönhető, hogy a magyar férfi vízipóló világhírű. Komjádi Bélának hívták, maga is sántított; ő látta, hogy ebben a srácban benne van valami. Beválogatta a vízilabdacsapatába, Halassy Olivér ott volt az 1932-es és a '36-os első nagy magyar vízipóló-válogottban. De a legnagyobb sikerét 1934-ben egy világbajnokságon aratta, amikor neki köszönhetően megnyerték a magyarok a világbajnokságot, majd utána megnyerte az ezerméteres úszásverseny is. Az élete 20. századi magyar

élettörténet. Hallatlanul népszerű volt, társasági figura, szeretett mulatni, ott volt a pesti mulatókban, aztán a háborúban is kiválóan viselkedett. Több zsidó sporttársát igyekezett menteni. Például úgy, hogy vitézi címe volt az apja miatt, és amikor máshogy nem tudott valakit menteni, levette az ujjáról a vitézi gyűrűt, és odaadta neki, mert azzal nem állították meg. És aztán a között a néhány ember között volt, aki megmaradt a magyar úszósportnak a háború után. Ő és még páran kezdték megszervezni ezt az egészet. 1946-ban egy ilyen rendezvényről ment haza taxival, amikor megállította két orosz katona, és mondták, a taxit tessék átadni. Ő pedig azt mondta, hogy nem. Őt is meg a taxisofőrt is a helyszínen lelőtték. Természetesen ezt eltussolták, rablógyilkosságról írtak a lapok, de mindenki tudta, miről van szó. Ha Amerikában élt volna, már a harmadik filmet csinálják róla.

■ *Papp László miért igazi hős? A könyvből megtudjuk, de pár szóban mondd el itt is.*

▼ Nem csak azért, mert a teljes nincstelenségből elképesztő munkabírással meg szorgalommal eljutott oda, ahova. Én amiatt akartam írni róla, hogy milyen emelt fővel viselte azt, hogy a politikának tulajdoníthatóan nem lett soha profi világbajnok. Eltiltották, és mindenféle gusztustalan, gonosz módon vették el tőle azt a lehetőséget, hogy az első profi magyar ökölvívőbajnok lehessen. És ebből is fölállt, ahogy mindenből.

Egyébként alapvetően jó ember volt. Nagyon sokaknak segített. Iszonyúan alulról kezdte, és soha nem felejtette el, honnan jött. Pedig aki magasra kerül, könnyen elfelejti.

■ *Ismerjük ezeket is, igen. Végül azt akarom tőled kérdezni, hogy rokonok, hozzátartozók, örökösök, leszármazottak nem kifogásoltak-e, nem támadtak-e, nem akadékoskodtak-e? Ugyan te nem bántod azokat, akikről írsz, de mégiscsak kiteredet a dolgaikat.*

▼ Csak az ellenkezője. Például Halassy Olivérnek a lánya írt nekem néhány évvel ezelőtt egy nagyon szép levelet.

■ *Mondjuk, az más dolog, mint a szerelmi történetek.*

▼ A szerelmi történeteknél az szokott lenni – ezért jutalmazó dolog a Facebook, ahol én ezeket rövidített formában szoktam először publikálni –, hogy néha órákon belül előke-
rül egy rokon, egy leszármazott, hagyatékkezelő, és küld valami olyan dokumentumot vagy képet, ami nem ismert, és kiegészíti vele. Például amikor Kemény Jánosról írtam, akkor közvetítőn keresztül jelentkezett egy kilencven év körüli néni, aki a Kemény család rokona. És mondja, hogy hát erről nem illik beszélni, de azért elmondja, hogy ez így volt, de még akkor azt is hozzá.

Egyszer fordult elő velem visszautasítás. A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik egy fontos magyar 20. századi regényíró hagyatékát. Neki élt egy szerelme Londonban, aki nem volt azonos a feleségével, és majdnem minden nap írt neki egy

postai levelezőlapot. Ennek az írónak nem volt naplója. Ezekben a levelezőlapokban benne van minden. Egy ideig írja, hogy így szeretlek, úgy szeretlek, aztán leírja, mi van vele. Hogyan kérte vissza a kéziratát, kivel hogyan vezett össze, mit gondol a magyar irodalmi élet-ről, ez mind benne van a levelekben. Ám ennek az írónak az van a végrendeletében, hogy nem jelenhet meg tőle más, csak az, amit ő maga eljuttatott a nyomdáig. És a hagyatékek kezelője szó szerint érti. Amikor megírtam ezt a történetet, elküldtem neki, mert idézek e képeslapokból. Ő azt mondta, ez tényleg így volt, de nem lehet közölni, mert ezt nem engedi a végrendelet. Úgyhogy majd amikor letelik a hetven év, valaki megírja. Így aztán még önöknek sem mondhatom meg, hogy Ottlik Gézá-ról van szó.

■ *Köszönöm szépen a figyelmüket.*

(Elhangzott 2017. szeptember 15-én Nagyváradon. Az írott változatot Tóth Hajnal közreműködésével Szűcs László szerkesztette.)

Kiállítási enteriőr, Mădălina Braşoveanu Megfigyelt művészek: Nagyvárad – Marosvásárhely – Sepsiszentgyörgy művészeti hálózatának nyomai a volt Securitate irattárában című kuratori projektje, 2016